

ЯЗЫК И КУЛЬТУРА

Ц. С. Буйко

КАНТЫНУАНТЫ ПРАСЛАВЯНСКАГА *berz- У БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАЙ МОЎНАЙ І ЭТНАГРАФІЧНАЙ ПРАСТОРЫ

Праславянскае *berz- паходзіць ад індаеўрапейскага *bherǵ-. У этымалагічнай навуцы пераважае тлумачэнне індаеўрапейскага караня на карысць значэння ‘белы, бліскучы’ ў сувязі з колерам бярозавай кары. Пра гэта сведчаць і дыялекталагічныя дадзеныя славянскіх моў. Напрыклад, Жанна Жанаўна Варбат, абапіраючыся на роднасныя сувязі праславянскіх слоў *berza і *bersta, даказвае гэта наяўнасцю рускага дыялектнага слова *поберѣстенеть* ‘пабялец’ і фразеалагізма *берѣзни нагѣли* ‘паказваць зубы, вельмі моцна смяцца’.

Аднак Анджэй Банькоўскі выказвае меркаванне аб тым, што вышэйзгаданы індаеўрапейскі карань мог мець значэнне ‘стракаты’. Разам з тым, ён не падае ніякіх доказаў гэтай гіпотэзы. Тым не менш яна мае месца быць, калі ўзяць пад увагу наяўнасць дыялектнай назвы бярозы *вясёлка*.

Гэтая назва вядомая на паўночнай Віцебшчыне, а таксама Пскоўшчыне ды Смаленшчыне. У «Этымалагічным слоўніку беларускай мовы» адкідаецца вытворнасць назвы бярозы ад *вясёлы* і выказваецца думка аб першаснай сувязі з *вясна*. Паводле «Псковского областного словаря», лексема *весёлка* сярод іншага мае значэнні ‘дрэўца, якое ставяць на Тройцу’, ‘вясёлка’. Тое ж бачым і ў выпуску I «Словаря смоленских говоров» за 1974 год.

Яшчэ адным ускосным пацвярджэннем гіпотэзы можа служыць польская дыялектная назва *brzozaty* са значэннем ‘стракаты, асабліва пра авечку, якая мае на пысе стракатуую воўну’, зафіксаваная ў Апольскім ваяводстве.

Ужо ў праславянскую эпоху існаваў вялікі шэраг намінацый з каранем *berz-. Гэта сведчыць пра даўнюю гісторыю ўказанага караня і выклікана тым фактам, што, на думку Фядота Пятровіча Філіна, «единственным общеиндоевропейским названием дерева является обозначение берёзы».

Сярод праславянскіх лексем з каранем *berz- вылучаецца шэраг, які мае адпаведнікі ў беларускай і польскай мовах, нярэдка з блізкімі значэннямі:

1) *berza (пол. *brzoza*, *brzeza*, беларус. *бяроза*, *берэза*): акрамя агульнага значэння ‘бяроза’, польскі кантынуант мае яшчэ і значэнне ‘падбярозавік’. Да таго ж польская намінацыя фігуруе як мянушка кароў (паводле масці). Тут трэба зазначыць, што шырока вядомы польскі звычай упрыгожваць рогі кароў бярозавымі вянкамі, каб абараніць быдла ад пошасці;

2) *berzina (пол. *brzezina*, *brzozina*, беларус. *беразіна*, *бярэзіна*, *берэзіна*): як польскі, так і беларускі кантынуанты характарызуюцца энантыясеміяй, абазначаючы адно і асобнае дрэва, і лес. Акрамя таго, іх агульныя значэнні – ‘галінка/палка бярозы’, а таксама ‘драўніна’. Полісемія фарманта *-in-*, на

думку Алега Мікалаевіча Трубачова, выклікана яго старажытным паходжаннем. Паралель з літоўскай лексемай *beržynas* дазваляе дапусціць, што першапачаткова праславянская лексема мела значэнне ‘бярозавы лес’;

3) **berzovъ(jь)* (пол. *brzozowy, brzozowi*, беларус. *бярозавы, берэзовы*): тут польскі і беларускі кантынуанты супадаюць у значэннях ‘які звязаны з бярозай’, ‘зроблены з бярозы’. Акрамя таго, у абедзвюх мовах прыметнік ужываецца ў дачыненні да грыба. На Чэрвеньшчыне знаходзім такое азначэнне майскага жука. А ў Польшчы, на Кашубах, існуе паняцце *brzozowi oǒin* – вогнішча, распаленае з бярозавай драўніны. Тут важна прыгадаць звычай спальвання купальскай бярозы;

4) **berzъka* (пол. *brzózka, brzozka, brzezka*, беларус. *бярозка, бяроска, берозка, берэзка, бярэзка*): тут таксама назіраецца супадзенне ў значэнні: у абедзвюх мовах гэта памяншальная назва ад назвы бярозы. Таксама польскі кантынуант мае значэнне ‘бярозавая кара’. Што да лексемы *бярозка* са значэннямі ‘трава ўюнок’, ‘пакаёвая кветка’, то гэта, відавочна, больш познія дэрываты ад *бяроза*. Польская намінацыя *brzozka* са значэннем ‘пакаёвая расліна’ сустракаецца ў мове жыхароў Браслаўшчыны. Толькі там зафіксавана і значэнне ‘галінка вярбы’;

5) **berzъje* (пол. *brzezje*, беларус. *бярэзьзе*): у абедзвюх мовах кантынуанты рэдкія. Іх значэнне супадае – ‘бярэзнік’. А ў Мазавецкім і Свентакшыскім ваяводствах выяўлена таксама значэнне ‘бярозавая драўніна’.

6) **berzъnikъ* (пол. *brzeźnik, brzoznik*, беларус. *бярэзьнік*): хаця польскі кантынуант цяпер фактычна неведомы ў жывой мове, у адрозненне ад беларускага, неабходна адзначыць іх тоеснае значэнне – ‘бярозавы лес’. Адначасова беларускі адпаведнік мае семантыку ‘бярозавы сок’.

7) **berzovikъ* (пол. *brzozowik*, беларус. *бярозавік, бярэзувік, бярэзавік, беразавік*): у польскіх і беларускіх дыялектах дадзеная лексема мае значэнні ‘від грыба’, ‘сок’ (у беларускім варыянце вядомы таксама з відавой семантыкай ‘кляновы сок’). У беларускай мове кантынуант мае, апрача таго, дадатковае значэнне – ‘настой кары’.

Асобнай увагі заслугоўвае праславянская лексема **berъka*, да якой узыходзіць беларускі кантынуант *берка* ‘бярозавы сок’. Нягледзячы на вонкавае падабенства, дадзеная лексема, згодна з Алегам Мікалаевічам Трубачовым, паходзіць ад дзеяслова **bъrati*. Інакш кажучы, *берка* – сок, які *бяруць* з бярозы.

Не менш цікавай падаецца фіксацыя Вацлавам Юстынавічам Ластоўскім намінацыі бярозы *бярза́*, але аўтар не прыводзіць прыкладаў ужывання лексемы.

Некаторыя польскія дыялектныя назвы з кампанентам «бяроза» непасрэдна звязаныя з шэрагам свят польскага народнага календара, дзе бяроза выконвае важныя абрадавыя функцыі. Першым чынам, гэта Зялёныя Святкі і свята Божага Цела. У Апольскім ваяводстве зафіксавана намінацыя *brzeziczki*, якая называе традыцыю ўпрыгажэння хаты *маем* на Зялёныя Святкі.

Вядома, што важную ролю падчас Вялікадня выконвае вярба. У Польшчы ў велікодныя пальмы дадавалі і галінкі бярозы. Згодна з польскім дыялектным матэрыялам, становіцца відавочным, што бяроза мела фактычна тоесную этнакультурную семантыку. Па-першае, пра гэта сведчыць згаданая лексема *brzozka*, якая на Браслаўшчыне абазначае галінку вярбы. Па-другое, так на Кашубах называюць бярозавыя галінкі, якімі хвошчуць у першы панядзелак пасля Вялікадня. Тут важна ўлічыць усходнеславянскую традыцыю біцця вярбай у Вербную нядзелю з пачаткам прыгаворкі «Вярба б’е, не я б’ю».

У праславянскай мове існавалі дзве назвы месяцаў з каранем **berz-*: **berzozolъ* і **berzъnъ*. І першая, і другая называе сакавік і красавік. Першая лексема лічыцца прыналежнай менавіта да ўсходняй дыялектнай зоны праславянскай мовы. Важна зазначыць, што значэнне другога караня назвы **berzozolъ* звязваецца з залой, з падсечна-агнявым земляробствам, а таксама – некалькі аддалена – з каранем **zelen-*. Мабыць, на ўсходнеславянскай тэрыторыі дадзены від земляробства меў свае асаблівасці. Справа ў тым, што ён быў найбольш распаўсюджаны на поўначы Усходняй Еўропы. На землях заходніх і паўднёвых славян падсечна-агнявое земляробства было распаўсюджана менш.

Такая стараславянская намінацыя, як *брѣзосокъ*, звязваецца Любоўю Віктараўнай Куркінай з часам збору бярозавага соку, хаця даследчыца ўказвае, разам з тым, на тое, што пераважна на Рускай Поўначы сустракаюцца дзеясловы, вытворныя ад *сок*, са значэннямі ‘рэзаць, падразаць’, ‘здымаць’, ‘церці’ і г.д. Спасылаючыся на Жанну Жанаўну Варбат, Любоўя Віктараўна Куркіна зазначае наступную акалічнасць: «Эти вторичные значения, фиксируемые словарями, и принимаются во внимание при объяснении г.[лагола] *сочить* на базе праславян.[скога] **sek-/*sěk-* ‘сечь, резать, рубить’». Таму назва *брѣзосокъ* можа звязацца не столькі з парой збору соку, колькі з часам высыкання дрэў на лядах.

Развіццё беларускіх і польскіх кантынуантаў праславянскай лексікі дапамагае звярнуць увагу на старажытнасць тых ці іншых народных традыцый. Лексіка з каранем **berz-* мае ці не прывілеяванае становішча па колькасці славянскіх дэрыватаў і кантынуантаў. І нездарма бяроза заўсёды мела важнае значэнне ў культуры славян, у прыватнасці, беларусаў і палякаў.

А. В. Верниковская, Су Цян

ОБРАЗНЫЕ СРЕДСТВА КИТАЙСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ В ПЕРЕВОДЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК: ЛИРИКА ЛИ БАЯ

Китайская литература содержит множество исторических и литературных аллюзий, отсылки к определенным сюжетам, упоминания исторических и легендарных персонажей. В сборниках китайской поэзии приведены стихотворения, для полноценного понимания которых современному китайскому читателю необходимы пояснения, которые даются часто в объеме, во много раз превосходящем исходный текст.